

Yönetim Biçimlerinin “Beden” Üzerindeki Etkileri ve Sanata Yansımaları

Gülveli KAYA

Özet

Anahtar kelimeler: Beden, sanat, yönetim, dönem.

Bu çalışmada ‘beden’ olgusu, felsefede ‘beden’in tanımından hareketle, insanlık tarihinin gelişimi içerisinde beden-sanat-yönetim kapsamında ele alınmıştır.

Beden-birey ikileminin sanattaki yansımaları ve dönemin yönetim biçimlerinin “beden-birey” üzerindeki etkileri incelenmiştir. İnsanlık tarihinin başlangıcından, 1789 Fransız İhtilali’ne kadar olan süreç ele alınmış, bu konuda özellikle ortaçağ ve aydınlanma dönemi üzerinde durularak, bu dönemlerdeki devlet yönetimlerinin “beden” ve sanat üzerindeki etkileri irdelenmiştir.

İncelenen her dönemin resim sanatından örnekler verilerek “beden”in sanat eserinde nasıl ele alındığı, beden-sanat-birey-yönetim ilişkileri ile açıklanmıştır.

Summary

Key words: Body, art, managment, term.

In this work , ‘ body’ fact is discussed in the diachronic of humanity in body-art direction according to the definiton of body within philosophy.

The reflection of individual – body doubling in art and the impacts of polities on ‘body – individual’ are analysed. The process of ‘ beginning of civilization history’ till to the ‘French Revolution’ in 1789 is discussed, in this case, Middle Ages and Age of Enlightenment are the subjects that are especially asserted. Furthermore, the impacts of state goverments on ‘body – art’ are considered at lenght.

By giving examples of each analysed period’s picture of art, how the ‘body’ is taken in hand within the work of art is revealed by the relation of ‘body – art – individual – polity’.

Giriş

Beden terimi özellikle, felsefe tarihinin en önemli ve temel problemlerinden biri olan zihin-beden ilişkisi probleminin oluşturduğu çerçeve içerisinde ortaya çıkmıştır. “Empirizm ile mutlak özgürlük arasında bir orta yol bulmayı amaçlayan Fransız filozofu M. Merleau’ya göre beden-özne, ne saf bir nesne, ne de saydam bir öznedir. O, bazı bağlamlarda bir nesne olarak algılanır, diğer bağlamlarda ise, algılayan öznedir. Beden-öznenin dünya ile olan ilişki tarzı, zekâdan eski olup, tüm yargılar son çözümleme- de, onun dünyaya ilişkin yaşanmış tecrübesine dayanır. Beden-özne, kendisine daha önceden birtakım anlamların aktarılmış olduğu bir dünyayla karşılaşır ve ona yeni anlamlar aktarır” (1). Yüzyılımızda, zihinsel, fiziki ve kültürel fenomenlerin karşılıklı etkileşimini savunan

görüş aynı zamanda, insan bedeninin yalnızca biyolojik olarak verilmiş bir olgu olmakla kalmayıp, toplumsal bir yapım olduğu, yani söylemler ve toplumsal pratikler tarafından üretildiği görüşüyle birleştirilmiştir (2).

Felsefenin “beden”i tanımlarken yapmış olduğu beden toplumsal bir yapım olduğu, yani söylemler ve pratikler tarafından üretildiği görüşünü ispatlayan en büyük olgu belki de sanattır. Dünya Sanat Tarihine baktığımızda üretilen eserler bize bunu böyle söylemektedirler. Bu çalışmada da özellikle resim sanatından örneklerle beden-eser-dönem kapsamında beden anlayışının zaman içerisinde nasıl değiştiği ve bu değişikliğin sanat eserine (resim sanatına) nasıl yansıdığı incelenmiştir.

Kimi sanat tarihçileri sanatın başlangıcı olarak insanın toplumsallaşmaya başladığı mağara dönemini işaret ederler. Günümüzden binlerce yıl önce atalarımızın mağara duvarlarına yapmış oldukları çizimlerin bunda büyük katkısı olsa gerek. Beden, bu dönemde belki de tarih içindeki en yalın halinde idi. Kendisini diğer canlılardan farklı kılan fiziki ve biyolojik bir gerçeklikten ibaretti. Ancak sahip olduğu zekâ onu sadece biyolojik bir gerçeklik olmaktan çıkartıp, bir birey olma konusunda tanımlamayı bildi. İnsanlık tarihindeki bu derin hatırlamadan daha yakın bir tarihe gelecek olursak, “beden” üzerindeki değişikliklerin yansımalarını başka bir açıdan görme olanağı bulabiliriz.

İnsanın sosyalleşmesi ile birlikte, kendisini ifade etme biçimi de hem gelişmeye hem de çeşitlenmeye başlamıştır. Sanat da bunlardan birisi olmuştur. İlkel topluluklardan günümüze insanın var olduğu her yerde kendisini göstermiştir. Ancak insanoğlunun bu sosyalleşme özelliği beraberinde bazı düzenlemeleri de mecbur kılmıştır. Sosyalleşme beraberinde kuralları getirmiş, kurallar yöntemleri, yöntemler yönetimleri meydana getirmiştir. Sanat da bu ortamdan üzerine düşeni almıştır. Hatta bu dönemlerin aynası olmuştur. Dolayısıyla, belki de “beden” olgusunun en iyi yansıtıcısı olmuştur.

Sanatta bu yansımaların nasıl olduğuna bakmadan önce “beden” olgusunun özellikle resim sanatında ne anlama geldiğine bakmakta yarar vardır. Resim sanatında “beden” insan vücudu, yani insan bedenine karşılık gelen “figür” kelimesi ile tanımlanabilmektedir. Fakat buradaki “figür” resimde sadece insan bedenini kapsamaz. Yüzeyledeki betimlenmiş gerçek ya da hayal ürünü her türlü varlık ve nesneyi kapsamaktadır (3). Ancak bu çalışmada figür, resim sanatında “insan bedeni” olarak ele alınmaktadır ve toplumsal değişikliklerin resimde figür anlayışına nasıl yansıtıldığına değinmektedir.

Gelişme

“Neolitik kültürlerin başına değin, yeryüzünde devlet kurmuş toplumların görülmediği, sosyolojik ve arkeolojik toplumlardan anlaşılmaktadır. Devlet kurmamış toplumlarda yazının bilinmediği; askerlik kurumlarının düşünülmediği, anıtsal mimarının yani plana dayanan, ölçü kavramlarından yararlanılmış bir yapı sanatının henüz yeryüzünde görülmediği saptanmaktadır. Ayrıca kentlerin kurulmadığı,

mesleklerin doğmadığı da bugünkü bilgilerimiz arasındadır. Bunun yanında, belli bir yüzey sınırı içinde düzenlenmiş resim kompozisyonunun da olmadığı, arkeoloji ve sanat tarihinin bize sağladığı veriler arasında bulunmaktadır”(4).

Buradan insanın sosyalleşmesi ile birlikte topluluk oluşturmaya, oradan da belirli kuralları ve sistemleri barındıran bir devletleşme yapısına geçebilmiş toplumların sanatının, devlet kuramamış toplumların sanatından ayrıldığını anlamaktayız. Kent ve devlet düzeni, yazı ve anıtsal mimari, ölçü ve taş işleme yöntemleri, meslekleşme ve sanattaki kompozisyon anlayışı, Orta Taş Çağı’nda görülmemiş buluş, düşünce ve uygulamalar olarak ilk kez bu neolitik dönemde karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan burada, kentle birlikte görülen devlet düşüncesi, yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul etme durumu, özellikle önem kazanmaktadır. Görülen bu ilk devlet yönetimi, kuşkusuz monarşiktir (5). Bu durumu iki gruba ayırarak ele almak mümkündür:

- Devlet kuramamış toplumlar dönemi.
- Monarşik yönetimli toplumlar dönemi. (6)

Monarşik devlet yönetimindeki toplumların sanatı ile aslında devlet kuramamış toplulukların döneminde büyük benzerlikler görülmektedir. Her iki yapı da doğayı işaret etmekte, doğa idealize edilse de, başka bir şekilde betimlense de, doğa biçimleri bilinir hallerini korumuşlardır. Yani bu dönem toplumlarının sanat yapıtlarında belirli bir hayal görüşünün sınırlı olduğu görülmektedir. Hayal gücünün sınırlarının zorlandığı dönemin, toplumların demokratik-parlamentar döneme geçmeleri ile başladığı söylenebilir. Turani, **Çağdaş Sanat Felsefesi** adlı kitabında konuya şöyle değiniyor; “1800’lerden 1900’lere değin geçen süre içerisinde, krallıkların yerlerini, gittikçe artan bir hızla, demokratik-parlamentar yönetimli devlet düzenine terk ettikleri gözlemleniyor. Bu yeni yönetim biçimine paralel olarak, yeryüzündeki saray, tapınak, anıtsal mezar kale mimarilerinin, kısacası monarşik yönetimlerde görülen tüm mimarlık türlerinin terk edildiklerine tanık oluyoruz. Demek ki, monarşik yönetimli toplum düzeni artık çözülmektedir ve yeni bir dönem başlamaktadır”. Turani bu yeni dönemi “Demokratik-parlamentar yönetimli toplumlar dönemi” diye üçüncü bir kategori olarak belirliyor ve günümüze kadar olan süreci bu dönemin içinde gösteriyor.

Öyleyse, bu toplumsal gelişmeler içerisinde “beden” nasıl bir yer alıyordu? Sanat bunu nasıl bize gösteriyordu? İşte bu soruların cevabı, “beden”in tarihte nasıl “beden” olmaktan birey olmaya geçtiğinin hikâyesi, resim sanatı üzerinden gösterilmeye çalışılarak anlatılmaktadır.

Her yönetim biçimi kendi insan modelini yaratmıştır. Aynı zamanda kendi sanat anlayışlarını da. Monarşik dönem yapıtlarına baktığımızda doğa ve insan biçimlerinin ortak bir konu olarak devam ettiğini, Demokratik-parlamentar dönem yapıtlarında ise yapıtı yapan sanatçısının duygu ve düşüncelerinin yapıtı içine girdiğini, böylece bireyselliğin başladığını söylemek doğru olacaktır. İşte ilk bireyselleşme çabalarının baş gösterdiği bu dönem aslında “beden”in yeniden tanımlandığı, “beden” olmaktan “birey” olmaya geçildiği bir dönemdi aynı zamanda da.

Peki bu dönemlerin özellikleri nelerdi? Sosyal yapısı, yönetim anlayışı, kültürel yapısı ve sanatı? Monarşik devlet yönetimlerinin dönemlerindeki sanata bakmadan önce bu kelimenin etimolojisine bakmakta yarar vardır. “Monarşi sözcüğü dilimize Fransızca *monarchie* kelimesinden girmiştir. *Monarchie* kelimesi ise Yunanca “tek şef” anlamına gelen *monos archos* kelimelerinden türemiştir. O halde monarşi, etimolojik olarak, “tek kişinin yönetimi” anlamına gelmektedir”(7). “İnsanları yönetmek ve devlet hayatının devamı için kurallar koymak yetkisi bir kişinin elinde toplanmıştır. Bu kişiye, toplumların tarihsel geçmişlerine, devlet yönetme geleneklerine, ülkenin genişliğine, yönetilen insanların din, soy ve kültür yapılarına göre, kral, imparator, şah, padişah, hükümdar, hakan, han, emir, bey ve benzeri isimler verilmektedir. Monarşi ile yönetilen devletlerde, siyasi egemenliğin kaynağı ve kullanılması başta bulunan kral ya da imparatorun kişiliğine bağlı olarak biçimlenir. Monark, insanları yönetme hakkını kişiliğine bağlı olarak aslen kazanır; ona bu hakkı ne yönettiği halk, ne de bir başka makam verir”(8). Bireyin, hatta toplumun, yönetenin gölgesinde kaldığı, mal ve can güvenliğinin olmadığı, özgür düşüncesi yasak edilmiş insan tipi, 1789 Fransız İhtilali ile birlikte yüzyıllardır biriken baskılara, “ben buradayım” dercesine özgür iradesine büyük ölçüde kavuşmuştur. Bu durumda karşımıza çıkan tarihi gelişmelerden hareketle, Fransız İhtilali öncesi Batı Sanatındaki bu yönetim biçiminin sanatı, acaba bize “beden” konusunda neler sunuyordu?

“Ortaçağ düzeni, Roma İmparatorluğunun yıkılışıyla oluşan otoritelerin kendi alanlarında hakim olduğu, kilisece tanımlanmış uhrevi ve hemen hemen dünyevi alanlarda, nüfuzunu rakipsizce gerçekleştirdiği ve kilisenin kutsadığı imparatorun diğer otoritelerce tanındığı bir düzendi. Bu düzen, papa, imparator ve lokal güçlerin karşılıklı bağımlılığına dayanmaktaydı. Kilise, diğerlerinin otorite ve iktidarlarının meşruiyet kaynağı olarak dinsel ilkeler sunan aşkın gücü. Dinsel meşruiyet bu dönem iktidar söylemlerinin temelidir”(9). “Ortaçağ sanatçıları da, doğaya benzeyen veya güzel şeyler yapmak niyetinde değildiler. Dindaşlarına, kutsal tarihin içerik ve bildirisini iletmek istiyorlardı”(10). Kilise okur yazar oranının ne derece yok denecek kadar az olduğu bir ortamda resim sanatının ne kadar önemli olduğunun farkındaydı.

Papa Gregorius Magnus’un “Okumasını bilmeyen için yazma ne ise, okuma yazma bilmeyen için de resim odur” sözü aslında dönemin sanatını özetlemektedir. Durum bu olunca, ressam, resmî karşısında edilgen bir beden, resmindeki kimliklendirilmiş figürlerse aslında kimliksiz birer bedendiler çünkü sanatçının edilgen pozisyonu, döneme ait anonim figürler yaratmıştı, yani bu dönemde işlenen konulardaki figürlerin her biri sanki birbirinin kopyası gibiydi. Her ne kadar üslup farklılıkları gözetilse de, bu farklılıklar yaratıcı bir aklın sentezine ait değillerdi.

Ortaçağ sanatçısının edilgen beden hali yetişme ve eğitim sürecinde de devam ediyordu. “Bir ustanın yanında çıraklık yaparak işe başlıyordu. Ustaya yardım ediyor, buyruklarını yerine getiriyordu, bir tablonun az önemli bölümlerini tamamlıyordu. Yavaş yavaş bir havari betimlemeye ve bir Meryem Ana çizmeye başlıyordu. Eski kitaplardan alınan sahneleri kopya etmeyi, onları yenisinden uyarlamayı ve değişik kompozisyonlar içine yerleştirmesini öğreniyordu. Sonunda, bir sahneyi modelden yararlanmaksızın resimleyecek denli beceri kazanıyordu. Fakat tüm bu yetişimi sırasında, bir kerecik olsun, eline bir deftercik alıp, doğadan bir şeyler çizme zorunluluğuyla karşılaşmıyordu. Kendisinden, belirli bir kişinin, bir hükümdar veya bir piskoposun betimlenmesi istenildiği zaman bile, bugün bizim benzerlik dediğimiz şeyle hiç mi hiç ilgilenmiyordu. Orta çağda, bizim bugün anladığımız biçimde portreler yoktu. Sanatçı, belirli bir unvanın sembolleri ile göreneğe uygun bir figür çizmekle yetiniyordu. Örneğin bir kral için bir taç ve bir saltanat bastonu, bir piskopos için ona özgü bir piskopos bastonu kullanılıyor ve belki de yanlış anlamaları önlemek için, altına resimdeki kim olduğuna dair adını da yazıyordu”(11). Görüldüğü gibi monarşik

devlet yönetimlerinde “beden”, algılayan bir öznen çok, yazının başında da belirtildiği gibi bir “nesne”den farkıdır. Etken değil edilgendir. Yönlendiren değil, yönelendir. Yönelten ise o günkü monark kim ise o dur.

İnsanlığın tarih boyunca gelişim ve değişim göstermesi, bir çağın bitip başka bir çağın başlaması kısa zaman aralıklarında olmamıştır. Monarşik yönetimli dönemlerden, demokratik-parlamentar dönemlere geçiş de kolay olmamış, beden bu dönemlerde de çeşitli evrelere uğramıştır. Edilgen beden kırılmaya ve hareket etmeye başlamıştır.

12.yüzyıldan itibaren Avrupa’da bir dönüşüm dönemi başlamıştır. “Bu dönüşüm ekonomik düzeyde ticaretin canlanmasına koşut olarak gelişen kent yaşamının giderek önem kazanması, kentlerin siyasal iktidar düzeni içinde yer alması, siyasal düzeyde ise krallıklara bölünmüş Avrupa’da modern devletin en belirgin unsurlarından biri olan “ülke”nin ağırlık kazanmaya başladığı bir devlet düzeninin ve buna bağlı olarak kralın kişisel iradesinden bağımsızlaşarak gelişen yeni bir sınıfın -burjuvazi- iktidardan pay arayışı, çeşitli sınıflar arasında kurumsallaşan tabakalar yönetiminin yerleşmesi olarak özetlenebilir”(12).

“13. yüzyılda parasal araçların yayılması, ekilen alanların genişlemesi ve nüfusun artması toplumu dünyevileştirerek kilisenin toplum üzerindeki etkisini azaltmıştır. Tüm bu gelişmeler ve değişimler kilisenin kültürel ve sosyal tekelini kırmış ve kiliseyi ve kilisenin hristiyanlığı yorumlayışını etkilemiştir. Bu yüzyılda tek eğitim merkezi manastırların karşısına üniversitelerin yavaş yavaş ortaya çıkması ile bilim, felsefede belirli bir özgürlük ve özgünlük doğmaya başlamıştır”(13). “Aklın önündeki engeller kalkmaya başlamış, “beden” artık “düşünen beden” olma yolunda ilerlemeye başlamıştır. Bu olgu, 13.yüzyıl sanatçıların resimlerine de yansımıştır. 13. yüzyıl sanatçıların kimi vesilelerle gerçekten doğaya benzer bir şeyler çizmiş olmaları çok önemlidir... Hiç olmazsa 13.yüzyılın Ortaçağ sanatçıları, oranların farkındaydılar.”(14). Bundan dolayıdır ki, oran-orantı, perspektif, hacim gibi matematiksel yöntemlerin resim sanatına kattığı gerçeğe yaklaşma tutkusu, resim sanatında yeni bir pencere açmıştır. “Düşünen beden” sanatta yeni sonuçlar almaya başlamıştı. O güne kadar sanatçılar da, yaptıkları resimler gibi birer anonim kişiliklerken, buluş yapan “beden” döneme adını yazdırarak ön plana çıkıyordu. Bilimde ve felsefedeki özgünlük resim sanatında da kendisini gösteriyordu. “İşte bu yöntemlerle iyice donanmış bir

deha, Bizans tutuculuğunun büyüsunü paramparça edip, Gotik heykel sanatının canlı figürlerini resme aktararak, yeni bir dünya serüvenine daldı. İtalyan sanatı bu dehayı Floransalı ressam Giotto di Bondone’de (1266?-1337) buldu. İtalyanlar, o koca insanın ortaya çıkışıyla sanatta yepyeni bir devrin başladığına kesinlikle inanmışlardı ve göreceğimiz ki haklıydılar”(15). Giotto, düz bir yüzey üzerinde derinlik yanılması yaratma sanatını bulmuştu. Yüzeyle derinliğin sorgulanması, aynı dönemde bireyin başka şeyleri de derinlemesine sorguladığı bir dönemdeydi.

“Krallıklarla beraber uluslar ve ulusal devletler ortaya çıktı. Ulusal ayrımlar belirginleşti. Halk artık kendini şu lordun bu efendinin uyruğu değil onların da uyruğu olduğu kralın uyruğunda görmeye başlıyordu. 10. yüzyıl ile 15. yüzyıl arasındaki en önemli gelişme orta sınıfların güçlenmesi olmuştur. Bu sınıfın yaşam şartlarındaki gelişme tüm toplumu değiştirmiştir. Eski düzenin lokal ve genel tüm kurumları ulusal devlet ve krallık ölçeğinde yeniden oluşturulmuştur. Kral, burjuvazi ve soylular arasındaki ilişkileri kullanarak, onların içinde kalarak ve bunları kendi yararına kullanarak kendi iktidarını güçlendirmeye çalışmış ve mutlak iktidar geleneği yerine toplumsal tabakaların da katılımını sağlayıcı kurumlar (meclisler) ortaya çıkmıştır”(16).

“Krallıklar ulusal devletlerle beraber ulusal kiliseleri kurmaya yöneldiler. Krallıklar evrensel bir kilisenin içinde yer almaktansa kiliseyi kendi sınırları içinde örgütleyip denetimleri altına alma yolunda ilerlemekteydiler. Bunun ön koşulu ulusal gücün tek bir merkezde toplanmasıydı. Bu amaçla kral, devleti düzenli bir bürokrasiye dönüştürmüş, yeni vergi sistemleriyle gücünü tüm ülkeye yaymış, sürekli ve düzenli bir ordu kurmuştur. Reform hareketinin sonucu olarak Avrupa’da her yönüyle tarihsel bir değişim süreci başlamıştır. Bu süreç modern devlete gidişi hızlandırmıştır. Reform hareketi Rönesansla birlikte ortaçağa damgasını vuran kilise tutuculuğu ve dinsel felsefeden kurtulmayı sağlayan “özgürlük hareketi” olarak ortaya çıkmıştır”(17). “Reform hareketlerinin temel dayanak noktası şu idi: bireylerin doğrudan tanrıyla ilişki kurabileceğini, bunun için kiliseye ve onun dinsel ve törensel kurallarına gerek olmadığını, insanların İncili kendilerinin okuyup yorumlayacağını, Tanrıyla kulu arasında hiçbir şeyin giremeyeceğini savunmaktı”(18). “Edilgen beden” sadece kendisini yönetenin karşısındaki duruşunu değil, tanrının karşısındaki duruşunu da değiştirmişti. Artık tanrının karşısında tek başınaydı ve aracıya ihtiyacı yoktu. “Üzerindeki “edilgenlik” de git gide ağırlığını azaltıyordu.

Bu değişim sanatta büyük bir yeniliğin öncüsü oldu. Birey, kendini özgürce ifade edebilme arzusunu binlerce yıl sonra yakalamıştı. Adeta yeniden doğmuştu. Bu reform hareketlerini izleyen yeniden doğuşun karşılığı Rönesans’tı. Rönesans yeniden doğma veya canlanma demektir. “Rönesans hareketi ile insana, topluma, bilime, sanata, dine, tarihe tüm siyasal ve sosyal olgulara bakış olarak büyük bir nitelik değişimi oluşmuştur. Avrupa açısından karanlık çağın bitişi, insana ve insan aklına olan güven ile birlikte aydınlık çağın başlangıcı olmuştur. Avrupa açısından Rönesans bir tarihsel dönüşüm, bir devrindir”(19). Bu yeniden doğma “beden”in de yeniden doğuşuydu. Sanatta artık yenilikler birbirini izlemeye başlamış, bu yenilikler de yeni dönemleri, yeni dönemler de kendi sanatçıların doğurmuştu. Artık sanatçılar da, içinde buldukları dönemler kadar önemliydi, hatta bu dönemin temsilcileriydi. “Beden”, “edilgen beden” olmaktan iyiden iyiyeye kurtulmaya başlıyordu. Pratikte bu durum pek öyle kolay olmasa da resim sanatındaki yansımaları gelecek hakkında iyi umutlar vermekteydi.

“Rönesans’ın asıl önemi, dinsel niteliği ağır basmayan bir özgürlük kavramı etrafında oluşan bireycilik anlayışının gelişimine temel oluşturan bir hareket olarak yeni bir insan felsefesi doğurmuş olmasıydı”(20). Bu felsefe bireycilik ve özgürlük anlayışının gelişmesine katkıda bulunmuştur. Tıpkı Floransalı ressam Jan van Eyck’in 1434’te yaptığı **Arnolfini’nin Evlenmesi** adlı resminde gördüğümüz gibi. “Bu resimde sanatçı, ticaret amacıyla Benelüks ülkelerine giden İtalyan taciri Giovanni Arnolfini’yi karısı Giovanna Cenami ile birlikte betimliyor. Masaccio veya Donatello’nun yapıtları gibi, bu da kendine göre devrimci bir yapıt. Gerçek dünyanın herhangi bir köşesi, büyüyle sanki, tuvale anında geçirilivermiş. İşte ayrıntıları bu tablounun: halı, terlikler, duvara asılı tespah, yatağın başında kuş tüyü yastık ve pencerenin önünde meyveler. Tablo belki de bu kişilerin yaşamlarının yüce bir anını, evlenmelerini temsil ediyor. Genç kadını sağ elini, Arnolfini’nin sol eline koydu koyacak. Arnolfini, sağ elini, bu birleşmenin törensel tanıtı olarak, gelinin eline koymak üzere. Bir noterden, benzer bir törende hazır bulunup tanıklık yapmasının istenilişi gibi, belki de sanatçıdan, kendisinin de hazır bulunduğu bu anı sonsuzlaştırması istenmiştir. Bu durum, sanatçının, tablounun önemli bir yerine adını Latince olarak “Johannes de Eyck fuit hic” (Jan Eyck da buradaydı) diye yazmış olmasını açıklayabilir. Odanın arkasındaki aynada, tüm sahneyi ters bir biçimde yansıtmış olarak görüyoruz. Aynada, ressamla tanıkların imgeleri seçilir gibi. Bir fotoğrafın yasal kullanımına benzeyen, bir tanığın

da gereğince imzaladığı böyle yeni bir resim türünü, İtalyan tacir mi, yoksa kuzeyleli sanatçı mı aklına getirdi, bilmiyoruz. Bunu ilk düşünen kişi, Van Eyck’in bu yeni türde resim yapmadaki sonsuz olanaklarının farkına hemen varmış olmalıdır. Tarihte ilk kez, sanatçı, sözcüğün tam anlamıyla, tam bir görgü tanığı durumuna gelmiştir”(21). Bu durum Rönesans anlayışının “beden”e verdiği imkânların bir sonucudur. “Beden” burada algılayan öznedir.

Rönesans insanın, eşyanın, dünyanın yeniden tanımlanmasıydı. Rönesans’ın temel düşünce merkezinde hümanizm vardı. Hümanizm her şeyin ölçüsü olarak insanı kabul etmekteydi. “Kilisenin skolastik ortaçağ anlayışı reddedilerek bilim, felsefe, sanat ve edebiyatta özgür insan anlayışının savunulmasıydı. İnsan her alanda yüceltilmekteydi. İnsanların özgürlüğü, eşitliği, aklın egemenliği savunulmuşlardı. Ortaya ferdiyetçi, akılcı ve yaşama her şeyden fazla değer veren “rasyonel birey” çıkmıştı. İnsanın her şeyin ölçüsü olduğu hümanizm felsefesi doğaya, tekniğe, bilime, sanata yöneldi ve bu alanlarda çok hızlı ve yaygın bir gelişme ortaya çıktı. Astronominin, coğrafyanın gelişmesi ile kilisenin dogmatik düşünceleri çürütülerek kilisenin değerleri zayıfladı. Dinsel iktidar yerini aklın iktidarına bıraktı. Toplumsal yapı bu hümanizmin doğurduğu ortamda yeni siyasal arayışlara doğru yol alıyordu”(22).

Van Eyck’in **Arnolfini’nin Evlenmesi** resmini yaptıktan bir yıl sonra büyük ustaların en yaşlısı Leonardo da Vinci (1452-1519) bir Toscana kasabasında dünyaya gelmişti(23). Rönesans bir insana uyarlıydı, herhalde bu kişi Leonardo olurdu. Leonardo, doğaya görülmemiş bir merakla ve araştırmayla yaklaştı. Astronominin botaniğe, anatomiden mühendisliğe pek çok araştırma ve buluşa imza atmıştı. Ama, sanattaki buluşu, bizim için belki de en önemli olanıydı. Bu buluş sanatçının en çok bilinen yapıtı **Monna Lisa**’da yatmaktaydı. **Monna Lisa**, Floransalı bir kadın olan Lisa’nın portresiydi. Resimde bizi hemen Lisa’nın dipdiri canlılığı etkiliyor. Sanki gerçekten bize bakıyor, gerçekten düşünüyor gibi. Bu büyük doğa gözlemcisi, insan gözünün mekanizmasını, kendisinden öncekilerden çok daha iyi biliyordu. Doğaya egemen oluşan sanatçılara yarattığı sorunu açıkça saptamıştı. Doğru çizimle uyumlu kompozisyonun bir araya getirilmesinden daha az karmaşık olmayan bir sorundu bu. İtalyan XV. yüzyılının, Massaccio’nun izinden giden sanatçıların üstün yapıtlarının ortak bir özelliği vardı. Hepsinde bir tür sert katılık, bir tür ifadesizlik vardır. İşin tuhafı, bu etkinin sorumlusu ne sabır, ne de bilgi

eksikliğidir. Doğanın taklidi konusunda kimse Van Eyck'tan daha sabırlı olamazdı. Hiç kimse doğru çizim ve perspektif bakımından Mantegna'dan daha uzman olamazdı. Yine de onların doğa betimlemelerinin görkemlilik ve etkinliğine karşın, figürler yaşayan varlıklardan çok heykele benzerler. Ressamlar bu güçlükten kurtulmak için çeşitli yöntemler denediler. Fakat sorunun doğru çözümünü yalnız Leonardo buldu. Ressam, seyirciye bulgulaması gereken bir şeyler bırakmalıdır. Kenar çizimleri eğer katıca çizilmeyip, biçim, sanki gölgede kayboluyormuşçasına biraz belirsiz bırakılırsa, her türlü katılık ve kuruluk izlenimi yok olacaktır. İşte Leonardo'nun sfumato (giderek erime) adı verilen ünlü buluşu budur. **Mona Lisa**'ya şimdi yeniden dönersek, onun giz dolu etkisini biraz anlayabiliriz. Leonarda sfumato tekniğinden bilinçle ve geniş çapta yararlanmıştı(24). Burada sanatçı, resimleri karşısındaki özgürlüğü, onu izleyen kişilere de veriyordu. Resimdeki bu belirsiz alanlar, izleyici tarafından tamamlanıyor, böylece resme bakan da edilgenlikten çıkıyordu. "Beden", nesne-beden olmaktan bir kez daha kurtuluyor, ona bu fırsatı bu defa yine nesne-beden olmaktan kurtulma mücadelesi veren ressam sunuyordu. Ayrıca Leonardo'nun bu resmindeki asimetrik kompozisyon, yine dönemin sanatçısının daha öncesine göre ne denli özgür bir düşünce içerisinde olduğunu göstermektedir.

"Özgürlükçü düşünce ortaçağ düzenindeki yapının çözülmesiyle doğan ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla kendisine, üzerine oturacağı bir taban bulmuştu. Evrensel Hıristiyan dünyası yerine ulusal devletler ortaya çıkmıştır. Tanrının yerini akıl, papanın yerini rasyonel birey, feodal ilişkilerin yerini bir ülkenin uyrukluğuna almıştır. 18. yüzyılda gerçekleşen Amerikan ve Fransız devrimleri ile bunların yayınladıkları İnsan Hakları Bildirgeleri sürecihızlandırmış, budalga tüm Avrupa'ya yayılmıştır"(25). "1789 Fransız Devrimi'nin yarattığı en büyük düşünce yeniliği, yeryüzünde akıl edilmiş ilk devlet düzeni olan monarşi gibi, yeni bir devlet, yeni bir toplum düzeni getirmiş olmasıydı. Bu nedenle, monarşinin binlerce yıl boyunca yaratıp geliştirdiği değerler ve kurumlar fonksiyonlarını yitirecektlerdi. Bu denli köklü bir değişikliğin patlak verdiği Fransız Devrimi sonunda tüm dünyaya örnek olacak "demokratik-parlamentar dönemi" başlıyordu. Fransa, devrim öncesi kaynıyor ve Avrupa ile Yeni Dünya'nın gözleri merakla bu ülkeye dikiliyordu"(26). Fransa'da bu hareketlilik olurken, devrimi de etkileyecek kararlar Amerika'da alınmıştı bile. Amerika, İngiliz kolonileri ile savaş halindedir. "19 Nisan 1775'te başlayan ilk çatış-

malarla Amerikan kolonileri, İngiltere'ye karşı bağımsızlık için savaşa başladı. Bütün Amerika'yı etkileyen oradan da Avrupa'yı etkisi altına alacak olan bir beyanname ile Amerika bağımsızlık savaşını noktalar. Bu beyanname; siyasal liberalizmin ilk ve en önemli siyasal belgesi olarak tarihe geçmiştir. George Mason tarafından düzenlenen 4 Temmuz 1776 Bağımsızlık Bildirgesi'dir bu beyanname. Bu aynı zamanda, Virginia İnsan Hakları Bildirisi olarak anılmaktadır"(27).

Virginia İnsan Hakları Bildirisi 16 maddeden oluşur ve bireysel özgürlükler, siyasal özgürlükler ve liberalizmin tüm kurum ve güvencelerini kapsar. Bu bildiri halen Amerika anayasasının temelidir(28). Bu bildiri Avrupa'yı da etkilemiş, siyasal liberalizmin temel felsefesindeki gelişmeleri hızlandırmış, halkın özgürlük ve eşitlik taleplerini arttırmıştır. Fransız devrimini de etkilemiştir. Bu bildirinin liberal düşüncenin gelişmesine pratik katkıları içerdiği bazı maddelerini şöyle sıralayabiliriz:

Madde 1: Kişiler doğuştan eşit, özgür ve bağımsızdırlar. Doğuştan edinilmiş belli hakları vardır ve bir topluma girdikleri zaman hiçbir anlaşmayla gelecek kuşaklara bu haklardan yoksun edemezler. Bu haklar mülk edinme, mutluluk, güvenlik arama ve kazanma yollarıyla duyulan yaşama ve özgürlük haklarıdır.

Madde 2: Bütün güç halkta toplanır ve halktan gelir. Hükümet halkın vekilidir, halk için çalışır ve her zaman halka karşı sorumludur.

Madde 5: Devletin yasama ve yürütme güçleri yargılama güçlerinden ayrı ve bağımsız olmalıdır. Bu güçlerin üyeleri baskıdan uzak olmalı ve halkın sıkıntılarını duyurarak onlara ortak olarak belli sürelerle özel görevlere alınmalı sonra ilk görevlerine dönmelidirler.

Madde 12: Basın özgürlüğü özgürlüğün en büyük savunma amaçlarından biridir ve hiç bir şekilde sınırlandırılmaz.

Madde 16: Herkes dininin gereklerini vicdanının emirlerine göre yerine getirme hakkına sahiptir(29).

Amerika devrimi kıta Avrupa'sını etkilemişti. Geç de olsa Amerika'daki gelişmeler İngiltere'ye, Fransa'ya yol göstermiştir. Fakat Amerika devriminden daha etkili olarak 1789'da Fransa'da bir devrim yaşanmıştır. Fransız Devriminin etkisinin büyüklüğü

savunduğu fikirlerin daha hızlı yayılma imkânına sahip olmasıydı. Fransız Devrimi insanlık tarihinin en önemli olaylarından biridir. 16. yüzyılda başlayan 17. yüzyılda gelişen 18. yüzyılda güçlenen yeni bir sınıf, burjuva sınıfı, mutlakiyetçi kraldan ve aristokrasiden iktidarı zorla alıyordu. Bastil yıkılırken feodalitenin son kalesi de yıkılıyordu. Kilise, aristokrazi ile çıkar ve kader birliği etmişken taşra kiliseler burjuvaziye arka çıkıyordu. Kilise artık "Tanrının hakkını Tanrıya, Sezarın hakkını Sezar'a vermekte" kusur etmeyecekti. Burjuvazi, soylular ve ruhbanlara karşı halkı arkasına alarak tüm Avrupa'da devrimlere girişti. Eski düzeni yıkip yeni bir düzen ortaya çıkardı. Yeni düzenin sözcülüğünü "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi" üstlenecekti. Feodal düzenden doğan sosyal hukuki ayrıcalıklar ortadan kaldırıldı. Angarya kaldırıldı ve toprak mülkiyeti sınırlandırıldı. Tüm insanlar yasalar önünde eşit kabul edildi. İnsan ve Yurttaşlık Hakları Bildirisi kapsamı bakımından evrensel, ifadesi bakımından soyut, inançları bakımından iyimserdi(30). "Beden" artık iradeyi ele geçirmişti. Üstelik bu irade, anayasa ile hukuk açısından teminat altına alınmıştı.

"Fransız Devrimi'nin zirve noktasında, Paris'teki en radikal gazete eğer insanlar devrimleri bedenlerinde hissetmiyorlarsa gerçek bir devrim olmayacağını beyan ediyordu. "Şunu halka beyan etmekten hiç bıkmamalıyız," diyordu gazete, "özgürlük, akıl, hakikat,... tanrı değildir... bizlerin birer parçasıdır."(31) Demek ki, çağımızın yani demokratik-parlamentar dönemin sanatını yaratacak kişi de bu eleştirici, özgür kişi olacaktı(32).

Sonuç

Daha önce de değinildiği gibi, insanoğlu hep bir gelişim içerisinde olmuştur. Önceleri doğaya karşı olan mücadelesinin içerisine sonraları kendisi de dahil olmuş, en büyük mücadeleyi de kendisi ile yapı gelmiştir. İşte bu noktada en büyük gayreti "beden" mi, "birey" mi olma noktasında vermiştir ve yönetilirken yöneten, usta iken de sanatçı olmuştur. Bu gelişmeler kısa zaman dilimlerinde olmadığı gibi, edindiği kazanımlar da O' na hazır bir şekilde sunulmamıştır. Grigory Petrov' un "Beyaz Zambaklar Ülkesinde" adlı kitabının "Kahramanlar ve Millet" başlıklı bölümünde de değindiği gibi, dün olduğu gibi bugün de "ülkelerin güçlü ya da zayıf olması, milletlerin güçlenmesi ya da gerilemesi sadece devletin adil veya işe yaramaz olmasına bağlı değildir. Her yönetici, kim olursa olsun – ister iyi ister kötü, kahraman ya da cani – her zaman

için halkın canından bir candır. Onlar halkın ruhunun bir kopyasıdır. Onlar halkın yarattıklarıdır. Halk nasılsa onlarda öyledir." Bu durumu olumlu veya olumsuz yönde yorumlamak mümkündür. Ancak her iki durum aslında birbirini tamamlamaktadır. Asıl olan toplumun yapı taşı olan bireydir. İşte bu noktada birey ile beden arasındaki fark iyiden iyiye ortaya çıkarken, edilgenlikten sıyrılan beden, bir toplumu tanımlamaya yetebilmektedir.

Bu çalışmada da "Beden" in tarih içindeki gelişimi, sanattaki yansımaları ile beraber ele alınmış, "beden" in "birey" olma yolundaki en keskin noktalardan birisi olan Fransız İhtilali'ne kadar olan süreçte bu durum karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. "Beden" nesne - beden iken dahi, her zaman sorgulayıcı, özgürlüğünün peşinde ve hiçbir baskının altında kalamayacağını göstermiştir. Bu durum toplumlardan toplumlara değişse de ve de içinde bulunduğu durumu değiştirmesi kimi zaman yüzyıllar alsın bile, "beden", biyolojik ve fiziki bir varlık olarak kalmakla yetinmemiştir. Değişmiş, değiştirmiştir. Gelişmiş, geliştirmiştir.

* Yrd. Doç. Yeditepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Plastik Sanatlar Bölümü, e-posta: gulvelikaya@yahoo.com

KAYNAKÇA

- AĞAOGULLARI, M. Ali - Levent KÖKLER, *Tanrı Devletinden Kral Devlete*, İmge Yayınları, Ankara, 1991.
- AKIN, İlhan: *Temel Hak ve Özgürlükler*, İ.Ü. Yayınları, İstanbul, 1968.
- ATEŞ, Toktamış: *Demokrasi*, Ümit Yayıncılık, İstanbul, 1994.
- BYRCE, James: *Amerika Siyasi Rejimi*, Çev: Türkaya Ataöv, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, İstanbul, 1962
- CEVİZCİ, Ahmet: *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2002.
- ÇETİN, Halis: C.Ü. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 2002.
- ÇOTUKSÖKEN, Betül, *"Ortaçağ ve Rönesans Üzerine Kimi Bilgiler"*, Gergedan, sayı 13.
- DOWELL, George: *Amerika Tarihi*, Amerikan Kültür Yayınları, Ankara, 1983.
- DUBY, George: *Ortaçağ İnsanları ve Kültürü*, Çev: M. Ali Kılıçbay, İmge Yayınları, 1990.
- GOMBRICH, E.H.: *Sanatın Öyküsü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992.
- GÖZLER, Kemal: *"Hukuk Açısından Monarşi ve Cumhuriyet Kavramlarının Tanımı Sorunu"*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı 1, Cilt 54, 1999.
- KAPANİ, Münci: *Kamu Hürriyetleri*, A.Ü. Hukuk F. Yayınları, Ankara, 1981.